

СКОРІКОВ Владислав Вікторович,
аспірант ДРІДУ НАДУ

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ

Розглядається поняття соціальної відповідальності державних службовців та основні її ознаки. Доводиться, що соціальна відповідальність державних службовців має об'єктивний характер, відповідні форми реалізації, складну структуру (суб'єкт, об'єкт, інстанція, що здійснює оцінку, регулювання та контроль за діяльністю суб'єкта); вона може бути представлена як на суспільному (колективному), так і на особистісному рівні.

Ключові слова: державна служба, державний службовець, соціальна відповідальність, відповідальність державних службовців, моральна відповідальність державних службовців, соціальна відповідальність особистості.

Skorikov V. V. Social responsibility of public servants: concept and essence

Concept of the social responsibility of public servants and formulates this main features are describes.

The social responsibility of public servants have an objective character, a certain form of implementation, a complex structure (subject, object, instance, which performs the assessment, management and control of the subject) is defined can be represented as a public (collective) and the personal level.

Key words: public service, civil servant, social responsibility, accountability of civil servants, moral responsibility of civil servants, social responsibility of the individual.

Постановка проблеми. Питання відповідальності державних службовців за виконання обов'язків завжди викликало особливу увагу і мало велике значення для

суспільства. Соціальна відповідальність державних службовців наразі перебуває в центрі уваги сучасних науковців і потребує глибокого вивчення.

Незважаючи на досягнуті результати у сфері вивчення категорії соціальної відповідальності державних службовців, деякі питання, пов'язані з її сутністю та змістом даного поняття, ще й досі не втратили своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що немає єдиної думки щодо змісту і сутності поняття соціальної відповідальності. Загальна проблема поняття соціальної відповідальності державних службовців полягає у відсутності чіткого визначення даного терміна та механізму вдосконалення і підвищення рівня такої відповідальності. Так, Р. Л. Хачатуров та Р. Г. Ягутян під поняттям «соціальна відповідальність» пропонують розуміти «Дотримання суб'єктами суспільних відносин вимог соціальних норм, а у випадках безвідповідальної поведінки, яка не відповідає вимогам норм і порушує громадський порядок, отримання винною особою позбавлень особистого або майнового характеру» [8, с. 14] (тут і далі переклад наш. – В. С.). Слід підкреслити, що таке розуміння соціальної відповідальності характеризує її як з позитивного, так і з негативного боку. Крім того, визначення дає змогу стверджувати, що зміст позитивної відповідальності полягає в реалізації державним службовцем суспільних вимог та соціальних норм. Тобто позитивна відповідальність має форму соціально корисної поведінки. Саме через дії державного службовця виявляється його ставлення до встановлених соціальних норм та правил. «Позитивна відповідальність з'являється як обов'язок суб'єкта діяти відповідно до вимог соціальних норм» [8, с. 14].

У свою чергу А. В. Шабуров розглядає соціальну відповідальність як вольове, соціально обумовлене ставлення суб'єкта до пануючих у суспільстві норм та цінностей, які виражаються у виборі суспільно важливого варіанта поведінки і його активній реалізації [9, с. 68]. Автор не розрізняє позитивний і негативний аспект соціальної відповідальності.

На думку Є. М. Майнулова, соціальна відповідальність на особистісному рівні стикається з правом. Вона є правовою та державно-управлінською категорією, відображає ціннісно-правовий аспект суспільних відносин. Крім того, автор вважає, що соціальна відповідальність – це універсальне поняття для всіх видів поведінки. Водночас залежно від обставин мотиви відповідальної діяльності

можуть бути різними [4, с. 5]. Підкреслимо, що Є. М. Майнулов звужує зміст поняття «соціальна відповідальність» до правової відповідальності, визнає її державно-управлінською категорією. Тобто, на думку вченого, поняття «соціальна відповідальність» тісно пов'язане з поняттям «юридична відповідальність». Якщо розглядати соціальну відповідальність державного службовця в даному контексті, то посадові особи державної служби повинні додержуватись ст. 19 Конституції України, яка наголошує, що всі органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України.

На думку А. Ф. Плахотного, соціальна відповідальність – це соціальний механізм контролю, використовуючи який, суспільство узгоджує особисті та суспільні інтереси, спрямовує поведінку людей у суспільно корисне русло [6, с. 74]. Науковець вважає, що поняття відповідальності об'єднує дві форми, два різновиди відповідальності: 1) відповідальність як реакція (система відповідей) суспільства на поведінку індивіда (суспільна відповідальність); 2) відповідальність як система відповідей індивіда, особи, на вимоги суспільства (особиста відповідальність) [6].

А. Ф. Плахотний вважає, що між суспільством та індивідом існує непорушний зв'язок. Учений підкреслює, що не тільки суспільство несе відповідальність перед особою, але й особа відповідає перед суспільством. З одного боку, суспільство покладає на державного службовця вимоги здійснювати соціально корисні дії, а з іншого – воно повинно створювати умови для посадової особи для реалізації прав і обов'язків та нести за це відповідальність.

Д. А. Липинський детермінує соціальну відповідальність як «діалектичний взаємозв'язок між особою та суспільством, який характеризується взаємними правилами та обов'язками з приводу дотримання та виконання приписів соціальних норм, що тягне за собою схвалення та заохочення, а у випадках безвідповідальної поведінки, яке не відповідає приписам цих норм, – обов'язок зазнати несприятливих наслідків». Учений стверджує, що «соціальна відповідальність єдина, але має різні форми прояву, тобто це відповідальність як за минулу, так і за майбутню поведінку» [3, с. 22].

У зарубіжній літературі соціальну відповідальність державних службовців детермінують як реакцію на соціальні проблеми шляхом прийняття на себе державними службовцями відповідальності за різного роду соціальні програми. Крім того, нерідко під соціальною відповідальністю державних службовців у зарубіжній літературі розуміють і соціальний обов'язок, який являє собою реагування на соціальні проблеми [11].

Мета статті полягає у звуженні розуміння терміна соціальної відповідальності державних службовців для більш глибокої детермінації цього поняття, результатами якої стануть дієві засоби та методи подальшого підвищення рівня соціальної відповідальності державних службовців у процесі виконання своїх службових обов'язків.

Виклад основного матеріалу. Термін «соціальна відповідальність» у зарубіжній літературі трактується як «визнання взаємозалежності між індивідуальними особами, організаціями та соціальними інститутами, а також поведінка, яка відображає розуміння меж засад моральних, етичних і економічних цінностей» [12, с. 422]. Деякі сучасні вчені під соціальною відповідальністю розуміють корпоративну соціальну відповідальність або соціальну відповідальність бізнесу [7].

Можливо зробити проєкцію корпоративної соціальної відповідальності і на відповідні державні установи (структурні підрозділи органів державної влади, організації, відомства, комунальні підприємства тощо). Законодавець визначає соціальну відповідальність як довгостроковий обов'язок установи діяти в межах етики та сприяти економічному розвитку відповідної територіально підзвітної одиниці (регіону), покращуючи життя як співробітників установи, так і членів їх сімей, громади та суспільства в цілому.

Соціальна відповідальність бізнесу, на думку М. А. Ткаченка, являє собою відповідальність компанії (фірми) перед усіма фізичними і юридичними особами, з якими вона має відносини в процесі своєї діяльності і перед суспільством в цілому [7, с. 128]. Тобто вчений звужує розуміння соціальної відповідальності до колективної відповідальності, під якою пропонує розуміти обов'язок установи відповідати за вчинені дії перед співробітниками установи та перед суспільством у цілому.

Таким чином, можна зробити висновок, що соціальна відповідальність державних службовців має дуалістичний характер. З одного боку, це соціальна відповідальність суспільства перед державою, а з іншого – соціальна відповідальність особистості, тобто особи, яка є представником державної влади.

З одного боку, можливо визначити дві форми соціальної відповідальності: 1) позитивну відповідальність (обов'язок добровільно виконувати приписи норм права); 2) негативну відповідальність (обов'язок перетерпіти несприятливі наслідки за невиконання приписів соціальних норм). З іншого боку, можливо розглядати соціальну відповідальність державного службовця як ставлення суб'єкта до норм суспільства (соціальних норм). При цьому прибічники цієї позиції вважають, що саме характер ставлення державного службовця до вимог соціуму визначає суспільну користь або протиправність майбутньої поведінки.

Можна наголосити, що існує і інший підхід до визначення соціальної відповідальності державних службовців. Соціальна відповідальність розглядається як корпоративна відповідальність, тобто відповідальність певної структури за власні вчинки, рішення чи дії перед суспільством, громадою та безпосередньо перед своїми членами. Крім того, характерною рисою корпоративної відповідальності є обов'язок перетерпіти несприятливі наслідки за невиконання приписів корпоративних норм.

Одним із суттєвих ознак терміна «соціальна відповідальність» є об'єктивний характер. Соціальна відповідальність з'являється разом з появою людства та суспільства. Так, Б. С. Яковлев зауважує, що саме відповідальність стає фактором, що регулює поведінку людства протягом усієї історії, являє собою один із факторів контролю за поведінкою людства [10, с. 103]. Тобто, на думку дослідника, відповідальність існує незалежно від етапу розвитку суспільства, адже саме відповідальність обумовлює тип поведінки особи. Дійсно категорія відповідальності з'являється з появою людства. Історія розвитку цивілізації свідчить про те, що для людства характерні два основні види регулювання поведінки: право та мораль. Мораль і право є складниками духовної культури суспільства та органічно пов'язані один з одним. Держава під час створення права враховує стан суспільної моралі, моральну культуру населення, те, що моральна

основа права є важливою складовою суспільного регулювання суспільних відносин, що закони повинні бути справедливими та гуманними [5].

Соціальна відповідальність державних службовців завжди передбачає наявність певного носія – суб'єкта. У зв'язку з тим що державна служба має на меті надання суспільству благ, суб'єкт дії (державний службовець) тією чи іншою мірою під час виконання посадових обов'язків несе відповідальність перед суспільством. Суб'єктом соціальної відповідальності може бути як фізична особа, так і різні соціальні групи, колективи, народи, держава.

Із вищевикладеного можна зробити висновок, що категорія соціальної відповідальності державних службовців має як колективний, так і індивідуальний характер. Таким чином, категорія соціальної відповідальності державних службовців, з одного боку, може застосовуватись до діяльності конкретної особи, а з іншого – бути критерієм характеристики колективної діяльності або бездіяльності посадових осіб та виступати у формі колективної солідарної відповідальності.

Окрім суб'єкта, соціальна відповідальність завжди має певний об'єкт. Об'єктом соціальної відповідальності в загальному вигляді є те, за що саме посадова особа несе відповідальність. Кожна особа, що виступає від імені держави, синтезує в собі множинність соціальних ролей, здійснює різні соціальні дії, відповідно до свої посадових та функціональних обов'язків. У зв'язку з цим кожен посадовець залежно від виду діяльності має різні об'єкти відповідальності.

Діяльність державного службовця завжди оцінюється, контролюється, регулюється іншими суб'єктами соціуму. Як суб'єкт відповідальності (особа, відповідальна сама перед собою), так і окремі особи (посадові особи, державні службовці, релігійні, партійні діячі), різні соціальні групи (колективи), державні, партійні, господарські, культурні та інші організації, народи, держави, людство в цілому виступають в ролі інстанції, яка оцінює, контролює та регулює дії суб'єкта соціальної відповідальності.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що категорія соціальної відповідальності державного службовця може бути проаналізована за сукупністю структурних компонентів: 1) суб'єкт соціальної відповідальності – безпосередньо посадова особа (колектив осіб); 2) об'єкт соціальної відповідальності – дія або бездіяльність посадової особи (осіб); 3) інстанція, яка

оцінює, регулює, контролює діяльність суб'єкта соціальної відповідальності – суспільство.

У науковій літературі деякі вчені звертали увагу на те, що соціальна відповідальність державного службовця являє собою взаємозв'язок особи та суспільства [3, с. 22]. Саме тому соціальна відповідальність державних службовців може бути представлена як на особистому, так і на суспільному (колективному) рівнях. Наприклад, на особистому рівні соціальна відповідальність державного службовця може бути розкрита через особисті норми та настанови, які регулюють тим чи іншим способом, тією чи іншою мірою поведінку посадової особи. У свою чергу, на суспільному рівні соціальна відповідальність державного службовця може бути представлена як суспільна норма, настанова, яка регулює, контролює поведінку особи в соціумі.

Додатково можливо зазначити, що індивідуальна соціальна відповідальність державного службовця та соціальна відповідальність суспільства (колективна) являють собою взаємозалежні поняття, оскільки впливають і певною мірою обумовлюють зміст та якість кожного.

Крім зазначених особливостей соціальної відповідальності державного службовця, однією з її ознак є нормативний характер. Норми моралі, норми права, релігійні норми і норми-звичаї являють собою різновиди соціальних норм і правила, які містять вимоги суспільства до поведінки державного службовця або державної установи.

Вимоги суспільства до державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування знаходять своє закріплення не тільки в законодавчо визначених нормах, а й у соціальних нормах, які, у свою чергу, впливають на соціальні відносини, упорядковують їх. За невиконання тієї чи іншої соціальної норми державним службовцем передбачений той чи інший вид соціальної відповідальності.

Висновки. Отже, соціальна відповідальність державних службовців має такі ознаки:

- об'єктивний характер;
- наявність відповідних форм реалізації;

- це складне системне поняття (моральна відповідальність, політична, професійна, юридична та інші види соціальної відповідальності);
- відповідна структурованість: 1) суб'єкт соціальної відповідальності; 2) об'єкт соціальної відповідальності; 3) інстанція, яка оцінює, регулює, контролює діяльність суб'єкта;
- дворівневність: особистий та суспільний (колективний) рівень;
- нормативний характер.

На основі вищевикладеного можливо сформулювати таке тлумачення поняття «соціальна відповідальність державного службовця» – це взаємозв'язок посадової особи та суспільства, який полягає в добровільній реалізації соціальних норм, що тягне за собою схвалення та заохочення, а у випадку, якщо діяльність суб'єкта не відповідає приписам цих норм, – обов'язок перетерпіти несприятливі наслідки.

Остаточно з'ясувавши поняття соціальної відповідальності державного службовця, можливо продовжувати роботу в даному напрямі та дійти висновку, що в сучасних умовах розвитку України, підвищенні вимог суспільства до державних службовців та якості державної служби в цілому як механізму задоволення суспільних потреб залишається актуальним питання розроблення дієвої технології підвищення рівня соціальної відповідальності державних службовців.

Список використаних джерел

1. **Вертгеймер М.** Гештальт – теорія / М. Вертгеймер. – Режим доступу : metaphor.nsu.ru/Wertheimer.gesthtm.
2. **Концепція** Національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу в Україні (проект). – Режим доступу : www.uspp.org.ua/media/%20КСВ+_1.doc.
3. **Липинский Д. А.** Общая теория юридической ответственности : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Липинский Д. А. – Саратов, 2004. – 490 с.
4. **Майнулов Є. М.** Соціальна відповідальність особистості у правовій державі / Є. М. Майнулов // Вісн. Нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – № 4(18). – С. – 3 – 8.
5. **Омельчук О. М.** Право та мораль, як регулятори поведінки людини / О. М. Омельчук // Право і безпека. – 2012. – № 5(47). – С. 25 – 28.

6. **Плахотний А. Ф.** Проблеми соціальної відповідальності / А. Ф. Плахотний. – К. : Вища шк., 1981. – 191 с.
7. **Ткаченко І. О.** Аналіз визначень поняття «соціальна відповідальність» та його інтегроване розуміння у фармації / І. О. Ткаченко // Запоріз. медич. журн. – 2013. – № 3(78). – С. 125 – 128.
8. **Хачатуров Р. Л.** Юридическая ответственность / Р. Л. Хачатуров, Р. Г. Ягутян. – Тольяти, 1995. – 126 с.
9. **Шабуров А. В.** Социальная ответственность личности и уголовное право / А. В. Шабуров // Вопр. совершенствования уголовно-правовых норм на современном этапе : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск, 1986. – С. 68 – 76.
10. **Яковлев Б. С.** Ответственность как фактор регуляции поведения личности / Б. С. Яковлев. – М., 1978. – 245 с.
11. **Kuratko F. Donald.** Entrepreneurship: a contemporary approach. / Kuratko F. Donald, Hodgetts M. Richard. – 3th ed. – Dryden Press, 1995. – 748 p.
12. **Management and Society.** An Institutional Framework. – Publisher : Prentice Hall, 1982. – 481 p.

List of references

1. **Vertgeymer M.** Geshtalt – teoriya / M. Vertgeymer. – Rezhim dostupa : metaphor.nsu.ru/Wertheimer.gesthtm.
2. **Kontseptsiiia** Natsionalnoi stratehii sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v Ukraini (proekt). – Rezhym dostupu : www.uspp.org.ua/media/%20KCB+_1.doc.
3. **Lipinskiy D. A.** Obschaya teoriya yuridicheskoy otvetstvennosti : dis. ... d-ra yurid. nauk : 12.00.01 / Lipinskiy D. A. – Saratov, 2004. – 490 s.
4. **Mainulov Ye. M.** Sotsialna vidpovidalnist osobystosti u pravovii derzhavi / Ye. M. Mainulov // Visn. Nats. un-tu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». – 2013. – № 4(18). – S. – 3 – 8.
5. **Omelchuk O. M.** Pravo ta moral, yak rehulatory povedinky liudyny / O. M. Omelchuk // Pravo i bezpeka. – 2012. – № 5(47). – S. 25 – 28.
6. **Plakhotnyi A. F.** Problemy sotsialnoi vidpovidalnosti / A. F. Plakhotnyi. – К. : Vyshcha shk., 1981. – 191 s.

7. **Tkachenko I. O.** Analiz vyznachen poniattia «sotsialna vidpovidalnist» ta yoho intehrovane rozuminnia u farmatsii / I. O. Tkachenko // Zapor. medych. zhurn. – 2013. – № 3(78). – S. 125 – 128.

8. **Hachaturov R. L.** Yuridicheskaya otvetstvennost / R. L. Hachaturov, R. G. Yagutyan. – Tolyati, 1995. –126 s.

9. **Shaburov A. V.** Sotsialnaya otvetstvennost lichnosti i ugovnoe pravo / A. V. Shaburov // Vopr. sovershenstvovaniya ugovno-pravovyih norm na sovremennom etape : mezhvuz. sb. nauch. tr. – Sverdlovsk, 1986. – S. 68 – 76.

10. **Yakovlev B. S.** Otvetstvennost kak faktor regulyatsii povedeniya lichnosti / B. S. Yakovlev. – M., 1978. – 245 s.

11. **Kuratko F. Donald.** Entrepreneurship: a contemporary approach. / Kuratko F. Donald, Hodgetts M. Richard. – 3th ed. – Dryden Press, 1995. – 748 p.

12. **Management and Society. An Institutional Framework.** – Publisher : Prentice Hall, 1982. – 481 p.